

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>

УДК 316.4:351

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

HUMAN SOCIAL SECURITY: ESSENCE AND WAYS OF MAINTENANCE

Буняк Надія Михайлівнакандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6088-9081>**Buniak Nadiia**

Lesya Ukrainka Volyn National University

У статті розкрито сутність соціальної безпеки людини, визначено шляхи її забезпечення. Встановлено, що визначальною характеристикою сучасного етапу розвитку суспільства є соціалізація всіх сфер життєдіяльності населення. Поглиблений аналіз дефініції «соціальна безпека людини» дозволив сформувати її авторське бачення, розкрити сутнісні характеристики. Обґрунтовано, що поняття соціальної безпеки людини є багатоплановим і має об'єктивно-суб'єктивний характер. Визначено, що соціальна захищеність особи є результатом соціальної політики держави. Систематизовано основні загрози, інструменти та заходи забезпечення соціальної безпеки людини. Зроблено висновок, що завдяки наявності дієвої системи соціального захисту та зрілих соціальних інститутів й зв'язків між ними людина має можливість повноцінно жити, водночас вона повинна постійно працювати в напрямку формування власного безпекового простору.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека людини, соціальний захист, стан соціальної безпеки людини, забезпечення соціальної безпеки.

The article reveals the essence of human social security and identifies ways to ensuring it. Ensuring human social security is one of the priorities of the state in the current realities. Today, Ukrainian society is in a situation of increased danger. In this regard, the search for ways to ensure social protection of the population becomes especially relevant. The goals of the article are to reveal the essence of human social security, substantiate its threats, as well as ways to reduce them in the current realities. Theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the definition of human social security as a scientific category, scientific works of domestic theorists and practitioners. To achieve the purposes of this article, we used the methods of theoretical generalization, analysis and synthesis, as well comparative-critical analysis, system approach. Different authors' approaches to the interpretation of the essence of human social security are considered and his author's vision is proposed. It was determined that the concept of human social security is multifaceted and has an objective-subjective nature. It is justified that human social security is the result of social policy of the state and is associated with compliance with state social standards. Its main criteria are the level and quality of life of the population. Today, the system of social security needs to be revised. Because the state is unable to fully ensure all social rights and guarantees of citizens, which are defined at the legislative level. It is argued that it is impossible to solve all problems in the social sphere only by external forces, in particular by the actions of official and unofficial institutions of power. Everyone must also work independently in the direction of forming her own security space. The main threats in the social sphere are systematized. It is concluded that human social security depends on external factors and intrapersonal factors. The external means of ensuring human social security, which are implemented through the state and society, have been identified. Measures for the formation of a safe human space are systematized.

Keywords: security, human social security, social protection, state of human social security, provision of social security.

Постановка проблеми. Визначальними характеристиками нинішнього етапу розвитку суспільства є стрімке зростання соціальної напруженості та актуалізація потреб в особистій та колективній безпеці. В умовах військової агресії з боку РФ кожен українець відчуває

стрімке зростання викликів, які загрожують не тільки його нормальному та безпечному існуванню, але й життю загалом.

Забезпечення соціальної безпеки людини в теперішніх реаліях є одним з пріоритетних завдань держави, адже відчуття захищеності

в населення – це важлива передумова розвитку не лише її людського потенціалу, але й громадянського суспільства загалом. Водночас реалізованість прав і свобод, гарантований соціальний захист з боку держави дає можливість людині повноцінно жити, працювати та бути корисною для спільноти.

Сьогодні український соціум перебуває в ситуації підвищеного рівня небезпеки, спричиненої як зовнішніми викликами, так і внутрішніми соціально-економічними чинниками.

З огляду на це, особливої актуальності набуває пошук шляхів забезпечення соціальної безпеки людини у процесі її життєдіяльності в умовах нестабільності, обумовленої бойовими діями на території країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні та прикладні аспекти забезпечення соціальної безпеки на різних її рівнях (глобальному, національному, регіональному, локальному, індивідуальному) досліджувати такі теоретики та практики, як Т. Г. Васильців, Н. В. Коленда, Р. Л. Лупак, О. Ф. Новікова, О. В. Панькова, О. Г. Сидорчук, О. О. Сиченко, Г. Б. Січиокно, П. І. Шевчук та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок науковців у досліджуваній сфері багато проблем, пов'язаних зі забезпеченням захищеності життєво важливих інтересів особистості від внутрішніх та зовнішніх загроз в умовах воєнного стану поки не дістали достатнього розвитку. Все це обумовлює актуальність і необхідність проведення подальших наукових досліджень у сфері забезпечення соціальної безпеки людини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – розкрити сутність соціальної безпеки людини, обґрунтувати її загрози, а також шляхи їх нівелювання в сучасних умовах ситуаційної невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом всього часу існування та розвитку людства питання безпеки перебували в центрі уваги.

Будучи багатокомпонентним явищем безпека передбачає забезпечення життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, а також нівелювання різноманітних внутрішніх й зовнішніх загроз і небезпек, що виникають в різних сферах, зокрема політичній, економічній, соціальній, енергетичній, продовольчій, екологічній, воєнній тощо.

Перехід суспільства на засади сталого розвитку вимагає досягнення суспільного консен-

сусу та соціальної справедливості всередині країни, адже економічне зростання як основа її розвитку безпосередньо не може розв'язати всі соціальні проблеми, підвищити рівень та покращити якість життя населення.

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що сталий економічний розвиток дедалі більше залежить від розв'язання соціальних проблем.

Поява нових викликів та зростання соціальних ризиків (зокрема посилення диференціації доходів населення, зниження рівня життя, ускладнення доступу до якісних медичних й освітніх послуг, загострення соціальних конфліктів тощо) створюють додаткові загрози національній безпеці.

Ще 30-ть років тому Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі у своїй доповіді «Порядок денний для світу» наголошував на необхідності переходу на засади цивілізованого сталого розвитку та важливості гарантування безпеки життєдіяльності кожної людини у світі.

В Україні забезпечення соціальної безпеки закріплено на конституційному рівні. Зокрема визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю; держава відповідає перед нею за свою діяльність [1].

На рівні світової спільноти справедливо визнано, що гарантування та дотримання основних прав і свобод людини є фундаментальною основою соціальної стабільності, безпеки й справедливості.

У цьому контексті варто погодитись з думкою, що «мірилом соціальної безпеки є індивід і можливість його гідного існування, вільного розвитку і забезпечення його ієрархічних потреб як умови такого розвитку» [2, с. 38].

У сучасних наукових працях вітчизняних теоретиків та практиків відсутній єдиний загальноприйнятий підхід до трактування дефініції соціальної безпеки людини (табл. 1).

Узагальнення різних підходів до визначення сутності поняття «соціальна безпека людини» дозволило зробити висновок, що воно часто ототожнюється зі станом захищеності та станом життєдіяльності, коли наявні можливості для задоволення соціальних інтересів, а також комплексом гарантованих на рівні держави прав і свобод людини, які реалізуються у суспільстві за допомогою державної соціальної політики й нівелюють негативний вплив соціальних ризиків на ступінь захищеності її життєво важливих інтересів, а також зумовлюють підвищення рівня та покращення якості життя населення.

На наш погляд, соціальна безпека людини – це стан гарантованої захищеності людини від внутрішніх та зовнішніх загроз, що порушують її життєво важливі інтереси, права й свободи, за якого відбувається підтримання нормальної життєдіяльності, поліпшення матеріального добробуту, а також створення умов для її розвитку й самореалізації.

Вважаємо, що такий підхід до трактування сутності соціальної безпеки відображає її основне функціональне значення – забезпечення захисту соціальних інтересів людини від дестабілізуючого впливу різноманітних

зовнішніх та внутрішніх чинників, створення умов для її нормальної життєдіяльності та розширення можливостей для подальшого розвитку.

Поняття соціальної безпеки людини є багатоплановим і має об'єктивно-суб'єктивний характер, тобто з одного боку – це відсутність загроз соціальним інтересам (життю та здоров'ю) людини, а з другого – це індивідуальне усвідомлення людиною своєї захищеності.

Розглядаючи соціальну безпеку людини як відносно відокремлену субстанцію заразом

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування поняття «соціальна безпека людини»

Автори, джерело	Сутність підходу	Визначальні характеристики
О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [3, с. 79–80]	протидія тим загрозам та небезпекам, що несуть, або можуть нанести шкоду фундаментальним інтересам та потребам людини, руйнують її духовний світ; стан захищеності особистості, відчуття комфортності у суспільстві, визначення та дотримання прав і свобод самою людиною	Стан захищеності, відчуття комфортності, дотримання прав і свобод
П. І. Шевчук [4, с. 108].	певний стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог	Стан життєдіяльності, коли наявні можливості для задоволення соціальних інтересів
Н. В. Коленда [5]	стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, за якого відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності	Стан захищеності соціальних інтересів населення
Г. Б. Січиокно [6, с. 6]	стан, що характеризує захищеність соціальних інтересів людини, завдяки якій, з одного боку, забезпечується протистояння дестабілізуючій дії різноманітних зовнішніх і внутрішніх загроз, що створюють соціальну напруженість у суспільстві, а з іншого боку, гарантується соціальний захист	Стан захищеності від загроз та гарантія соціального захисту
Н. І. Ставнича [7, с. 47]	такий рівень захищеності людини, який дає змогу використовувати її потенціал за рахунок створення безпечних умов життя та можливості задоволення потреб, серед яких вирішальними є: мати доступ до засобів існування, прожити довге й здорове життя; набути, розширювати й оновлювати знання; що сприятиме забезпеченню сталого розвитку суспільства	Рівень захищеності та можливості задоволення вирішальних потреб
Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак [8, с. 59]	неодмінний стабільний стан надійної захищеності життєво важливих інтересів особи, її прав та цінностей від небезпек, загроз, шкідливих впливів за умов збереження і розвитку потенціалу особи та її здатності до ефективної діяльності в усіх сферах	Стан захищеності інтересів особи

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [3–8]

варто зауважити, що особа не є ізольованою від суспільства, а суспільство – від держави. А тому ті загрози, небезпеки й ризики, що характерні для держави та / або суспільства є приманними й для окремої особи (війна, екологічна чи техногенна катастрофа тощо).

Таким чином, покращуючи соціально-економічне становище в країні, нейтралізуючи загрози соціальній безпеці держави та суспільства можна вплинути на рівень захищеності окремого індивідуума. Саме завдяки наявності дієвої системи соціального захисту та зрілих соціальних інститутів й зв'язків між ними людина має можливість повністю реалізувати себе та задовольнити всі свої соціальні потреби.

Об'єктом соціальної безпеки людини в загальному вигляді є її життєво важливі права, свободи й гарантії в соціальній сфері: право на життя, на працю та гідну її оплату; право на безоплатну медичну допомогу; право на безоплатне здобуття освіти; право на відпочинок; гарантований державою соціальний захист. Зважаючи на це, соціальна безпека людини насамперед пов'язана із дотриманням на рівні держави соціальних стандартів, найважливішими серед яких є:

- стандарти забезпеченості житловою площею та достойними умовами проживання;
- освітні стандарти, що передбачають забезпечення реальної доступності всіх верств населення до якісної дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти;
- стандарти зайнятості та якості трудового життя, оплати праці, соціального захисту, відпочинку;
- стандарти фізичного та економічного доступу до основних продуктів харчування та фактичного їх споживання;
- стандарти захищеності законних прав і свобод людини й громадянина;
- стандарти захисту від фізичного насильства та погроз;
- стандарти якості природного та соціального середовищ;
- стандарти послуг охорони здоров'я, що передбачають забезпечення високого рівня здоров'я населення, не допущення поширення на території соціально небезпечних захворювань.

На думку більшості науковців, основними критеріями, що характеризують безпеку особистості є рівень та якість життя.

Соціальна безпека людини є результатом соціальної політики держави, інструменти якої використовуються для перерозподілу

доходів, встановлення соціальних стандартів, надання членам суспільства соціальних гарантій, пільг та допомоги.

Активні воєнні дії на півдні та сході країни, складна соціально-економічна ситуація, загострення глобалізаційних процесів, наслідки пандемії Covid-19 негативно позначаються на стані та динаміці людського потенціалу, а також зумовлюють появу додаткових викликів в соціальній сфері.

У теперішніх реаліях основними загрозами соціальній безпеці людини в Україні є:

- зростання рівня бідності (зниження рівня трудових доходів або їх втрата у зв'язку з бойовими діями);
- незахищеність прав та свобод громадян;
- втрата частиною населення житла внаслідок ворожих обстрілів;
- зростання безробіття у зв'язку із припиненням діяльності більшості підприємств в зоні бойових дій;
- посилення соціальних конфліктів на фоні військової агресії, руйнування системи соціальних цінностей;
- зростання криміналізації суспільства, розвиток тероризму на тимчасово окупованих територіях, а також мародерства;
- зниження доступності населення до якісної медичної допомоги особливо в тих регіонах, де ведуться бойові дії, і як наслідок погіршення стану здоров'я населення, поширення соціальних захворювань;
- намагання маніпулювати свідомістю громадян шляхом поширення недостовірної та упередженої інформації в ЗМІ та соціальних мережах.

Заразом зниження рівня соціальної безпеки людини не тільки несе серйозні негативні наслідки для її здоров'я, добробуту та соціального самопочуття, але й знижує ефективність функціонування економічної системи країни, негативно позначається на всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сьогодні система забезпечення соціальної безпеки потребує перегляду, оскільки за існуючих на даний момент обставин держава неспроможна повною мірою забезпечити всі соціальні права та гарантії громадян, які визначені в Конституції України та в Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Заразом варто зазначити, що вирішити всі проблеми в соціальній сфері тільки зовнішніми силами, зокрема діями офіційних та неофіційних владних інститутів неможливо. Кожна людина також повинна самотійно працювати

в напрямку формування власного безпекового простору.

Основними інструментами забезпечення соціальної безпеки людини в теперішніх реаліях є:

- закони та нормативно-правові акти, які визначають й гарантують права й свободи громадян;
- соціальне партнерство та соціальний діалог між урядом, працедавцями й працівниками для розв'язання спірних питань;
- безпечна та відповідальна поведінка громадян;
- розвинуті демократичні інститути громадянського суспільства;
- консолідація суспільства, стабільність та соціальний порядок; – чіткі критерії соціальної підтримки тих чи інших груп населення;
- наявність служб та сервісів, що надають послуги соціального характеру;
- адресна допомога особам, які потребують соціального захисту.

З огляду на вищевикладене, можемо зробити висновок, що соціальна безпека людини залежить від:

- зовнішніх факторів (соціальної політики, яку проводить держава та інструментів й важелів, які використовує суспільство для регулювання сфери взаємодії між людьми);
- внутрішньоособистісних факторів (усвідомлення особистої відповідальності за результати своєї життєдіяльності; турботи про своє фізичне, психічне, духовне та соціальне здоров'я тощо).

Зважаючи на це, зовнішніми засобами забезпечення соціальної безпеки людини, які реалізуються через державу та суспільство є:

- створення умов для збереження та розвитку української нації;
- прийняття Соціального кодексу України;
- наближення українських стандартів соціальної безпеки до країн ЄС;
- модернізація системи охорони здоров'я;
- створення можливостей для навчання протягом всього життя;
- збереження духовних та культурних цінностей;

- захист прав і свобод громадян;
- підтримка зайнятості та доходів населення, зокрема виплата допомоги внутрішньо переміщеним особам;

– створення умов для узгодженого функціонування та розвитку всіх соціальних інститутів в країні.

Заразом формування безпекового простору людини вимагає від неї:

- брати відповідальність за своє життя, усвідомлюючи його цінність;
- дбати про своє життєзабезпечення та здоров'я;
- захищати гарантовані Конституцією України права та свободи;
- бути соціально відповідальною в усіх сферах життєдіяльності;
- демонструвати навички соціальної, правової, економічної безпеки та безпеки життєдіяльності;
- бути соціально активним громадянином;
- самовдосконалюватись та саморозвиватись;
- постійно підвищувати свій освітньо-культурний рівень.

Висновки з цього дослідження. Отже, проведене дослідження дало змогу узагальнити наукові підходи теоретиків та практиків у сфері вивчення соціальної безпеки людини, зокрема в частині трактування цього поняття, а також запропонувати його авторську дефініцію. Використання різних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження дозволило визначити основні загрози соціальній безпеці людині в Україні та шляхи їх нейтралізації. Визначено, що соціальна безпека людини залежить від соціальної політики держави, яка є гарантією задоволення життєво важливих потреб. Заразом досягнення бажаного рівня соціальної захищеності залежить не тільки від заходів, що реалізують на рівні держави, але й безпосередньо від людини, її відповідального та свідомого ставлення до цього процесу.

Подальші розвідки у даному напрямі полягають у розробленні механізму забезпечення соціальної безпеки людини в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. № 254к/96-ВР. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.04.2022).
2. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління.* 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.

3. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [та ін.]. Київ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
4. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
5. Коленда Н. В. Соціальна безпека населення та її основні складові. *Modern and directions of theoretical and applied researches*. 2013. March. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf> (дата звернення: 22.04.2022).
6. Січиокно Г. Б. Забезпечення трудоресурсної безпеки держави : автореф. дис. ... канд. економ. наук: 21.04.01. Київ, 2019. 22 с.
7. Ставнича Н. І. Соціальна безпека України в контексті забезпечення сталого розвитку : дис. ...доктора філософії: 051. Івано-Франківськ, 2021. 205 с.
8. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., к.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 303 с.

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. # 254k/96-VR. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-yr> (accessed April 20, 2022). (in Ukrainian)
2. Sychenko O. O. (2012) Sotsialna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy [Social security in the system of national security of the state]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylians'ka akademiia"*. Ser.: *Derzhavne upravlinnia*, vol. 186, no. 174, pp. 34–38. (in Ukrainian)
3. Novikova O. F., Sydoruk O. H., Pan'kova O. V. (2018) Stan ta perspektyvy sotsialnoi bezpeky v Ukraini: ekspertni otsinky [Status and prospects of social security in Ukraine: expert assessments]: monohrafiia [a monograph]. Kyiv; Lviv: LRIDU NADU. 184 p. (in Ukrainian)
4. Shevchuk P. I. (2003) Sotsialna polityka [Social policy]. Lviv: Svit. 400 p. (in Ukrainian)
5. Kolenda N. V. (2013) Sotsialna bezpeka naselelnia ta yii osnovni skladovi [The social safety population and its key components]. *Modern and directions of theoretical and applied researches*. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/776.pdf> (accessed April 22, 2022) (in Ukrainian)
6. Sichiokno G. B. (2019) Zabezpechennia trudoresursnoi bezpeky derzhavy [Ensuring labor security of the state]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: "KROK" University. (in Ukrainian)
7. Stavnycha N. I. (2021) Sotsialna bezpeka Ukrainy v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku [Social security of Ukraine in the context of ensuring sustainable development]. PhD thesis. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. (in Ukrainian)
8. Vasylytsiv T. H., Lupak R. L. (2018) Stratehiia ta zasoby konverhentsii systemy sotsialnoi bezpeky Ukrainy ta YeS u protsesi yevrointehratsii [Strategy and means of convergence of the social security system of Ukraine and the EU in the process of European integration]: monohrafiya [a monograph]. Lviv: Vydavnytstvo NNVK "ATB". 303 p. (in Ukrainian)